

ПОЛІТОЛОГІЯ

УДК 323.269:316.42:330.867:316.342.7

DOI: 10.21564/2075-7190.46.213240

Кіндратець Олена Миколаївна, доктор політичних наук, професор,
професор кафедри політології Запорізького національного університету,

Україна

e-mail: kin-el@ukr.net

ORCID ID: 0000-0001-9786-227X

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ РАДИКАЛІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Вивчено різні підходи до визначення радикалізації, її видів і моделей. Особлива увага приділяється вивченню причин радикалізації суспільства. З'ясовано, що радикалізація суспільства можлива в країнах із різним політичним режимом. Підкреслюються важливість і необхідність багатофакторного підходу до вивчення процесу радикалізації. Наведено конкретні приклади радикалізації, що підтверджують існування причинно-наслідкових зв'язків у політичних процесах.

Ключові слова: радикалізація, процес радикалізації, моделі радикалізації, причини радикалізації, дерадикалізація, контррадикалізація.

Постановка проблеми. Радикалізація суспільства можлива в країнах із різним політичним режимом. Процеси радикалізації, які спостерігаються і в країнах із розвинутою демократією, і в авторитарних державах, змушують шукати відповіді на багато питань: які стабілізаційні механізми працюють неефективно; чи існують «нові» причини радикалізації демократичного та авторитарного суспільства і чи є ці причини тільки внутрішніми; наскільки вагомим може бути зовнішній вплив на радикалізацію суспільства; як поєднуються внутрішні та зовнішні чинники радикалізації суспільства. Вияснен-

ня причин, що приводять до процесів радикалізації, є першим кроком у розробці програм контррадикалізації та дерадикалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині інтерес до проблеми радикалізації суттєво зріс. На сьогодні існує досить багато досліджень процесу радикалізації, в яких висвітлюються різні аспекти даного явища. Однак загальноприйнятого визначення поняття «радикалізація» не існує. Алекс П. Шмід вважає, що радикалізація може бути як індивідуальним, так і груповим процесом, при якому політичні суб'єкти та групи, політично поляризовані, відмовляються від діалогу, згоди та толерантності та використовують або ненависьницький тиск і примус, або різні форми політичного насильства [1]. Більшість дослідників згодні з тим, що радикалізація є процесом. Ренді Борум вважає, що, використовуючи термін «радикалізація», робиться акцент на процесах [2]. Лоренцо Відіно зауважує, що розробники політики повинні враховувати те, що до радикалізації ведуть багато шляхів, та прийняти гнучкі підходи при спробі боротьби з нею. Учений відмічає існування різних уявлень про причини радикалізації. Так, дехто з дослідників цієї проблеми звертає увагу на такі структурні фактори, як політична напруженість та культурне розмежування, які іноді називають першопричинами радикалізації. Інші ж наголошують на особистих факторах, таких як шок від події, що змінює життя, або ж вплив наставника [3].

Дійсно, на сьогодні немає єдності в поглядах на те, що зумовлює радикалізацію. Тому є такими важливими аналіз різних підходів до радикалізації та визначення їхніх сильних і слабких сторін. Такий аналіз здійснив Лорн Доусон. Він ґрунтовно досліджує моделювання радикалізації на основі п'яти основних методологічних уявлень: 1) проблема специфічності; 2) перехід від профілів до процесу; 3) необхідність багатофакторного підходу; 4) проблема неоднорідності та 5) проблема даних [4, р. 146]. Учений звертає увагу на те, що для кращого розуміння радикалізації потрібне відстеження складної взаємодії великої кількості факторів, які можуть впливати на різних людей, в різних контекстах, по-різному, в різній мірі і в різній послідовності або одночасно [5]. Звичайно, це дуже складне завдання, але такий підхід дозволяє зрозуміти специфіку, характер, причини радикалізації.

Розглядаючи радикалізацію як процес, учені звертають увагу на механізми залучення до нього (когнітивний, реляційний, соціалізаційний та психологічний) [6]. Радикалізація, на думку деяких учених, стосується процесу вироблення переконань та ідеологій, які кидають виклик наявному статус-кво та відхиляють компроміс [1; 2]. У цьому випадку увага звертається не на дії, а на трансформацію думок, поглядів, переконань. У даному контексті заслуговує на увагу функціональне й описове визначення радикалізації, яке дають Кларк МакКолі та Софія Москаленко (2008). З функціональної точки зору радика-

лізацію вони визначають як посилену підготовку до міжгрупового конфлікту та акцентоване залучення до нього. З описової точки зору радикалізація – це зміна переконань, почуттів та поведінки, які виправдовують міжгрупове насильство та необхідність жертви при захисті власної групи [7, р. 213]. Схоже визначення радикалізації дає Алекс П. Шмід. Він визначає «радикалізацію» як процес соціалізації та мобілізації [1]. К. МакКолі та С. Москаленко запропонували 2-пірамідну модель радикалізації, відокремивши радикалізацію думки від радикалізації дії [7, р. 213].

Види радикалізації стали предметом вивчення Джеймі Бартлета та Карла Мельника. Учені розглядають два види радикалізації: по-перше, радикалізація, що призводить до насильства («насильницька радикалізація»); по-друге, радикалізація, яка не призводить до насильства («ненасильницька радикалізація») [8, р. 2]. Варте уваги твердження Алекса П. Шміда, що не тільки недержавні суб'єкти можуть «радикалізуватися» в сенсі наближення до застосування насильства, коли вони вступають у конфлікт, але й державні суб'єкти також [1]. Жорстоке побиття мпрних протестантів, а часом їх катування і вбивство представниками правоохоронних органів, є проявом радикалізації саме державних суб'єктів. Аналіз останніх досліджень проблеми радикалізації показує, що багатьох учених цікавлять такі наслідки радикалізації, як екстремізм, тероризм [9–13].

Останнім часом зріс інтерес науковців до проблеми радикалізації в цифрову еру [14–18]. Це пояснюється тим, що все частіше організація, планування протестних акцій, мобілізація людей відбувається не офлайн, а онлайн – через соціальні мережі. Метою багатьох досліджень є розробка рекомендацій щодо попередження радикалізації (контррадикалізації) та дерадикалізації [19–21]. Більшість літератури, в якій досліджуються проблеми радикалізації та дерадикалізації, присвячено обговоренню теоретичних питань, а не емпіричним дослідженням конкретних випадків радикалізації та її наслідків [22]. Це можна пояснити складністю проведення таких досліджень. Недостатня кількість емпіричних досліджень негативно позначається на рівні теоретичного узагальнення та зменшує практичне значення досліджень радикалізації суспільства. Отже, нині існують різні погляди на радикалізацію суспільства. Це свідчить про складність даного процесу. Багато аспектів даної проблеми потребують подальшого вивчення. Актуальність вивчення радикалізації суспільства обумовлена численними порушеннями стабільності в країнах із різним політичним режимом, рівнем життя, різною політичною культурою.

Формулювання цілей. Вивчення причин радикалізації суспільства в країнах із різними політичними режимами.

Виклад основного матеріалу. У літературі, присвяченій дослідженню радикалізації, найчастіше наводиться такий перелік можливих її причин чи

«факторів ризику»: незадоволення життям; соціально-економічні фактори, такі як безробіття, нерівність; соціально-психологічні фактори (почуття несправедливості, ненависть, гнів, страх); порушення політичних та громадянських прав; невиправдане використання владою насильства проти громадян своєї країни; глобальні фактори (незадоволення міграційною політикою держави, міжцивілізаційні конфлікти в країнах, що приймають велику кількість мігрантів, біженців).

Часто припущення влади щодо дійсних причин радикалізації суспільства можуть бути помилковими. Так, до її причин влада часом схильна відносити маргіналізованість певних груп, низький рівень освіченості або зовнішні впливи. Під сумнів ставляться ті причини радикалізації, які озвучуються самими протестантами, як-от: незадоволення діями влади, фальсифікація результатів виборів тощо. Слід визнати, що передбачити можливі причини радикалізації суспільства завжди важко. Особливо це важко зробити в авторитарному суспільстві, в якому конфлікти подавляються. У таких країнах важко отримати і правдиві результати соціологічних досліджень. Це пояснюється або відсутністю незалежних від держави соціологічних служб, або ж тим, що респонденти намагаються на всі питання відповідати «правильно». В авторитарних суспільствах існує таке явище, як амбівалентність свідомості, тобто одночасно у свідомості людей вживаються дві правди – «правда офіційна» та «правда неофіційна». Тому на питання соціологів респонденти можуть відповідати не те, що вони насправді думають з приводу певного питання, а те, що «мали б думати». Існування «двох правд» впливає на емоційний стан людей, породжує внутрішні конфлікти, міжособистісні конфлікти. Настає час, коли люди втомлюються «грати по правилах». Тоді відбувається радикалізація суспільства, як це сталося в Білорусі у 2020 р.

Узагалі причини радикалізації краще вивчати на прикладі реальних процесів, що відбулися чи відбуваються в різних країнах світу. Досліджуючи їх, варто враховувати особливості конкретного суспільства (культуру, історичний досвід, ситуацію). У кожній країні є свої особливі причини радикалізації. Це не виключає подібностей цих процесів у різних країнах. У кінці XIX ст. Е. Фрімен виділяв три типи подібностей, на які, на його думку, має зважати дослідник, що проводить порівняльні політичні дослідження. Це прямі запозичення, подібні умови середовища та генетична спільність [23, р. 24–36].

Запозичення можуть бути не тільки у сфері економіки, технології, культури, освіти, але й у сфері політики. Влада боїться «запозичення» непокори суспільства, особливо якщо акції протесту, повстання, революції відбуваються в сусідніх державах зі схожими соціально-економічними й політичними проблемами. Побоювання не завжди є безпідставними. Рух «жовті жилети», що розпочався у Франції у листопаді 2018 р., мав послідовників в інших кра-

їнах. Протягом грудня 2018 р. акції «жовтих жилетів» відбулись у Великій Британії, Бельгії, Нідерландах, Греції, Польщі, Ізраїлі. Часом страх змушує владу вдаватися до запобіжних заходів. Це може бути розправа з опозиційними політиками, здатними організувати та очолити такі ж акції протесту. У недемократичних, неправових державах таких політиків можуть ув'язнити й тим самим ізолювати від суспільства, або залякати, дискредитувати, пошпривши фейки через підконтрольні ЗМІ, або навіть фізично знищити.

Другий тип подібності, який називав Е. Фрімен, – подібність умов середовища – теж можна спостерігати в багатьох країнах, в яких кризи (економічні, фінансові, соціальні) є причиною порушення соціально-політичної стабільності. Це підтверджує існування причинно-наслідкових зв'язків у політичних процесах. Негативні емоції, які породжують такі ситуації, знаходять вихід у радикальних, екстремістських діях. Перехід до дій провокує інцидент, він стає формальним приводом для конфлікту.

Хоча причини появи негативних емоцій та радикалізації суспільства можуть бути різними в різних країнах, але часом інциденти є дуже схожими. Так, у жовтні–листопаді 2005 р. масові заворушення у Франції (підпали, погроми, напади на поліцію) були реакцією на загибель двох підлітків північноафриканського походження, які намагалися сховатися від поліції. А через 15 років після цього (2020 р.) масові заворушення і протести в багатьох містах США почалися після смерті в Міннеаполісі афроамериканця Джорджа Флойда. Причиною смерті стало надмірне використання сили поліціантом під час його затримання. Інциденти, що привели до радикалізації суспільства, схожі, але не можна обмежитися при її вивченні аналізом лише видимих причин, таких як расові упередження, соціальна нерівність. В акціях протесту брали участь представники різних груп, кожна з яких мала свої причини для незадоволення владою. Схожими були й інциденти в Україні у 2013 р. та в Білорусі у 2020 р. (жорстоке побиття студентів в Києві та побиття протестантів після президентських виборів у Білорусі). Ці інциденти призвели до стрімкого зростання кількості тих, хто включився в активне протистояння владі. Отже, часто подібними є ситуації, обставини, інциденти, що приводять до радикалізації суспільства. Однак протікання процесу залежить від багатьох чинників. Тому, розпочавшись нібито однаково, ці процеси завершуються по-різному в різних країнах. Те, до чого приведе радикалізація суспільства, залежить від: масштабності протестів, залученості до них груп, що мають часом різні інтереси; від вимог, що їх висувають протестанти, та можливості їх виконати; дій протестантів та влади, їхньої здатності досягати компромісів, вступати в переговори; наявності лідерів, які здатні запобігти використанню насильства, тощо. Найнебезпечнішим для суспільства сценарієм розвитку подій є використання насильства, оскільки

ки це породжує ненависть у тих, відносно кого його застосували, до тих, хто його застосовував.

Досить часто протести є реакцією на економічну та фінансову кризу. Радикалізація суспільства є реакцією на недостатнє задоволення певних базових потреб людини. Протестний рух у США «Захопи Волл-стріт» у 2011 р. був одним із наслідків світової фінансової кризи. Уряд США, як і уряди європейських країн, здійснили мільярдні фінансові вливання в банки, що постраждали від кризи. Такі дії влади викликали протести, хоч і були необхідними для підтримки фінансової стабільності. Очевидно, протестні рухи не зародилися б, якби не відбувалося зростання нерівності в суспільстві. Протестанти виступали й проти всесилля фінансових еліт, і проти зростання економічної нерівності. Назва руху «Захопи Волл-стріт» не випадкова, оскільки нью-йоркська вулиця Волл-стріт є символом американського фінансового світу.

Багатьох учених зацікавили причини, особливості протестного руху у Франції – руху «жовтих жилетів». Формальним приводом для протестів стало анонсоване французьким урядом підвищення ціни на паливо внаслідок збільшення акцизу. Згодом вимоги розширилися. Деякі французькі дослідники вважають, що рух «жовті жилети» об'єднує людей, рівень задоволеності життям яких є дуже низьким. В основному це колишні виборці Марін Ле Пен, Жана-Люка Меленшона. Вони поділяють більш радикальну критику держави та уряду [24].

Соціологічні дослідження дозволяють створити профіль протестанта. На основі проведених соціологічних досліджень французькі вчені прийшли до таких висновків: «жовті жилети» та їхні прихильники є виразниками інтересів перш за все тих, у кого добробут низький. Проте це не робить їх одностайними в питаннях того, як потрібно діяти; «жовті жилети», показуючи дуже низький рівень довіри до державних установ, виражають недовіру і до будь-яких форм представництва; «жовті жилети» – це бунт тих, хто виявив, що їх індивідуальні страждання насправді є колективними. Об'єднані проблемами з купівельною спроможністю, вони започаткували нову форму публічного самовираження поза традиційними репертуарами колективних дій тощо.

Протести, які відбувалися в США у 2011 та 2020 рр. та Франції у 2018–2020 рр. (у 2020 р. в період карантину протестні акції не збирали багато людей), сприяють руйнуванню певних стереотипів щодо стабільності країн із демократичними режимами. Одним із таких стереотипів є уявлення про те, що розвинена демократія має багато різних запобіжників для попередження некерованих соціально-політичних конфліктів, масових виступів. Такими запобіжниками є: можливість зміни влади шляхом виборів, які є прозорими та чесними; відкритість влади; зворотний зв'язок влади та суспільства. Мітинги та демонстрації теж є способом зниження напруження в суспільстві. У правовій державі всі ці форми громадської активності регулюються законом. До-

тримання його всіма учасниками політичного процесу має запобігати неконтрольованим стихійним бунтам. Однак в інформаційному суспільстві напрацьовані форми узгодження інтересів, примирення часто виявляються неефективними. Це пов'язано із запізнілою реакцією бюрократичної системи на нові виклики. Одним із таких викликів може бути поширена через соціальні мережі інформація, що викликає сильні негативні емоції в багатьох людей та бажання діяти. Це може бути використано і ворожими країнами в інформаційній війні.

Потребують дослідження протестні виступи в «напіввільних» або «невільних» суспільствах (за визначенням впливової американської правозахисної організації «Freedom House»). У «напіввільних» країнах нестабільність пояснюється незавершеністю процесу демократизації. Радикалізація суспільства відбувається в ті моменти, коли активна його частина не бажає більше миритися з політикою, яку проводить влада, і яка суперечить інтересам суспільства і держави. У всіх постсоціалістичних суспільствах по-різному проходили процеси демократизації. У країнах, в яких швидко відбулося формування громадянського суспільства, усвідомлення політичних та громадянських прав, швидко сформувалася і консолідована демократія. Там, де ці процеси відбувалися повільно, утвердилася на тривалий час електоральна демократія. У «невільних» пострадянських країнах і ця демократія втрачена. Масові акції протестів проти фальсифікацій виборів свідчать про те, що запит на демократію, дотримання прав і свобод громадян існує і в цих країнах.

Висновки. Отже, радикалізація є складним процесом, характер якого визначається багатьма факторами. Дослідження причин радикалізації має важливе значення для дерадикалізації та контррадикалізації. Інтерес до проблеми радикалізації суспільства зростає, оскільки і в демократичних, і в недемократичних країнах порушується політична стабільність. Часом радикалізація приводить до екстремізму, тероризму. Використання насильства чи з боку громадян, чи з боку влади призводить до гострих конфліктів, які важко вирішувати. Тому розуміння причин радикалізації створює умови для попередження таких конфліктів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Schmid A. P. Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review. ICCT Research Paper. March 2013. 97 p. URL: <http://www.icct.nl/download/file/ICCT-Schmid-Radicalisation-De-Radicalisation-Counter-Radicalisation-March-2013.pdf> (дата звернення: 11.08.2020)
2. Borum R. Rethinking radicalization. *Journal of Strategic Security*. 2012. No. 4. P. 1–6. URL: <https://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1150&context=jss> (дата звернення: 11.08.2020).

3. Vidino L. Countering Radicalization in America: Lessons from Europe. Special Report 262. November 2010. URL: https://www.usip.org/sites/default/files/resources/SR262%20-%20Countering_Radicalization_in_America.pdf (дата звернення: 11.08.2020).
4. Dawson L. Clarifying the Explanatory Context for Developing Theories of Radicalization: Five Basic Considerations. *Journal for deradicalization*. 2019. Spring. Nr 18. P. 146–184. URL: <https://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/191/145> (дата звернення: 11.08.2020).
5. Dawson L. Sketch of a Social Ecology Model for Explaining Homegrown Terrorist Radicalisation. The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague. ICCT Research Note. No 1. January 2017. URL: <https://icct.nl/wp-content/uploads/2017/01/ICCT-Dawson-Social-Ecology-Model-of-Radicalisation-Jan2017-2.pdf> (дата звернення: 11.08.2020).
6. Crettiez X. Thinking about radicalization. A Processual Sociology of the Variables of Violent Engagement. *Revue française de science politique*. 2016. Vol. 66, Issue 5. P. 709–727. URL: <https://www.cairn-int.info/revue-revue-francaise-de-science-politique-2016-5-page-709.htm#> (дата звернення: 11.08.2020).
7. McCauley C., Moskalkenko S. Understanding Political Radicalization: The Two-Pyramids Model. *American Psychologist*. 2017. Vol. 72, No. 3. P. 205–216. URL: <https://www.apa.org/pubs/journals/releases/amp-amp0000062.pdf> (дата звернення: 11.08.2020).
8. Bartlett J., Miller C. The Edge of Violence: Towards Telling the Difference Between Violent and Non-Violent Radicalization. *Terrorism and Political Violence*. 2012. Vol. 24, Issue 1. P. 1–21.
9. Bjørge T. Counter-terrorism as crime prevention: a holistic approach. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*. 2016. Vol. 8, Issue 1. P. 25–44.
10. Bacaj E., Dumi A., Çelo E. Main Principles and Importance in Combating Terrorism at Nowadays Worldwide Focus Today. *Mediterranean Journal of Social Sciences*. 2015. Vol. 6, No 4. P. 54–61. URL: https://www.researchgate.net/publication/282602496_Main_Principles_and_Importance_in_Combating_Terrorism_at_Nowdays_Worldwide_Focus_Today (дата звернення: 11.08.2020).
11. Abdullah W. J. Merits and Limits of Counter-ideological Work Against Terrorism: A Critical Appraisal. *Small Wars & Insurgencies*. 2017. Vol. 28, Issue 2. P. 291–308.
12. Argomaniz J., Vidal-Diez A. Examining Deterrence and Backlash Effects in Counter-terrorism: The Case of ETA. *Terrorism and Political Violence*. 2015. Vol. 27, Issue 1. P. 160–181.
13. Smith A. G. How Radicalization to Terrorism Occurs in the United States: What Research Sponsored by the National Institute of Justice Tells Us. Washington: U. S. Department of Justice; Office of Justice Programs; National Institute of Justice, 2018. 23 p. URL: <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/250171.pdf> (дата звернення: 11.08.2020).
14. Behr Von I., Reding A., Edwards C., Gribbon L. Radicalisation in the digital era. The use of the internet in 15 cases of terrorism and extremism. Cambridge, UK; Brussels, BE: RAND Europe, 2013. 59 p. URL: https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR400/RR453/RAND_RR453.pdf (дата звернення: 11.08.2020).

15. Schlegel L. Online-Radicalisation: Myth or Reality? *Konrad-Adenauer-Stiftung e. V. Facts & Findings. Counter-terrorism and Internal Security*. September 2018. No. 314. 8 p. URL: https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=baca4877-ac6c-4df4-ae77-28b4ba2aafac&groupId=252038 (дата звернення: 11.08.2020).
16. Alava S. Internet est-il un espace de radicalisation? *Terminal*. 2018. Numéros 123. URL: <https://journals.openedition.org/terminal/3347> (дата звернення: 11.08.2020).
17. Odağ Ö., Leiser A., Boehnke K. Reviewing the Role of the Internet in Radicalization Processes. *Journal for deradicalization*. 2019/20 Winter. Nr 21. P. 261–300. URL: <https://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/289/197> (дата звернення: 11.08.2020).
18. Howard T., Poston B., Benning S. D. The Neurocognitive Process of Digital Radicalization: A Theoretical Model and Analytical Framework. *Journal for deradicalization*. 2019 Summer. Nr 19. P. 122–146. URL: <https://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/217/157> (дата звернення: 11.08.2020).
19. Ali R. B. M., Moss S. A., Barrelle K., Lentini K. Initiatives that Counter Violent Radicalization but are Perceived as Suitable by Targeted Communities. *Journal of Police and Criminal Psychology*. 2017. Vol. 32, Issue 1. P. 43–55.
20. Doosje B., Moghaddam F. M., Kruglanski A. W., de Wolf A., Mann L., Feddes A. R. Terrorism, radicalization and de-radicalization. *Current Opinion in Psychology*. 2016. Vol. 11. P. 79–84. URL: https://nvvb.nl/media/cms_page_media/694/Terrorism%2C%20radicalization%20and%20de-radicalization.pdf (дата звернення: 11.08.2020).
21. Josefsson T., Nilsson M., Borell K. Muslims Opposing Violent Radicalism and Extremism: Strategies of Swedish Sufi Communities. *Journal of Muslim Minority Affairs*. 2017. Vol. 37, Issue 2. P. 183–195.
22. Pistone I., Eriksson E., Beckman U., Mattson C., Sager M. A scoping review of interventions for preventing and countering violent extremism: Current status and implications for future research. *Journal for deradicalization*. 2019 Summer. Nr 19. P. 1–84. URL: <https://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/213/153> (дата звернення: 11.08.2020).
23. Freeman E. A. Comparative politics: six lectures read before the Royal Institution in January and February, 1873: with The unity of history : the Rede Lecture read before the University of Cambridge, May 29, 1872. London: Macmillan, 1873. vii, 522 p.
24. Algan Y., Beasley E., Cohen D., Foucault M., Péron M. Qui sont les Gilets jaunes et leurs soutiens? *Observatoire du Bien-être du CEPREMAP et CEVIPOF*, n 2019–03, 14 Février 2019. URL: <http://www.cepremap.fr/depot/2019/02/2019-03-Qui-sont-les-Gilets-jaunes-et-leurs-soutiens-1.pdf> (дата звернення: 11.08.2020).

REFERENCES

1. Schmid, A. P. (2013). *Radicalisation, De-Radicalisation, Counter-Radicalisation: A Conceptual Discussion and Literature Review*. ICCT Research Paper. 97 p. Retrieved from <http://www.icct.nl/download/file/ICCT-Schmid-Radicalisation-De-Radicalisation-Counter-Radicalisation-March-2013.pdf>.

2. Borum, R. (2012). Rethinking radicalization. *Journal of Strategic Security*, 4, 1–6. Retrieved from <https://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1150&context=jss>.
3. Vidino, L. (2010). *Countering Radicalization in America: Lessons from Europe*. Special Report 262. Retrieved from https://www.usip.org/sites/default/files/resources/SR262%20-%20Countering_Radicalization_in_America.pdf.
4. Dawson, L. (2019). Clarifying the Explanatory Context for Developing Theories of Radicalization: Five Basic Considerations. *Journal for deradicalization*, 18, 146–184. Retrieved from <https://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/191/145>.
5. Dawson, L. (2017). *Sketch of a Social Ecology Model for Explaining Homegrown Terrorist Radicalisation*. The International Centre for Counter-Terrorism – The Hague. ICCT Research Note. No 1. Retrieved from <https://icct.nl/wp-content/uploads/2017/01/ICCT-Dawson-Social-Ecology-Model-of-Radicalisation-Jan2017-2.pdf>.
6. Crettiez, X. (2016). Thinking about radicalization. A Processual Sociology of the Variables of Violent Engagement. *Revue française de science politique*, 66(5), 709–727. Retrieved from <https://www.cairn-int.info/revue-revue-francaise-de-science-politique-2016-5-page-709.htm#>.
7. McCauley, C., & Moskalenko, S. (2017). Understanding Political Radicalization: The Two-Pyramids Model. *American Psychologist*, 72(3), 205–216. Retrieved from <https://www.apa.org/pubs/journals/releases/amp-amp0000062.pdf>.
8. Bartlett, J., & Miller, C. (2012). The Edge of Violence: Towards Telling the Difference Between Violent and Non-Violent Radicalization. *Terrorism and Political Violence*, 24(1), 1–21.
9. Björge, T. (2016). Counter-terrorism as crime prevention: a holistic approach. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 8(1), 25–44.
10. Bacaj, E., Dumi, A., & Çelo, E. (2015). Main Principles and Importance in Combating Terrorism at Nowadays Worldwide Focus Today. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(4), 54–61. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/282602496_Main_Principles_and_Importance_in_Combating_Terrorism_at_Nowadays_Worldwide_Focus_Today.
11. Abdullah, W. J. (2017). Merits and Limits of Counter-ideological Work Against Terrorism: A Critical Appraisal. *Small Wars & Insurgencies*, 28(2), 291–308.
12. Argomaniz, J., & Vidal-Diez, A. (2015). Examining Deterrence and Backlash Effects in Counter-terrorism: The Case of ETA. *Terrorism and Political Violence*, 27(1), 160–181.
13. Smith, A. G. (2018). *How Radicalization to Terrorism Occurs in the United States: What Research Sponsored by the National Institute of Justice Tells Us*. Washington: U. S. Department of Justice; Office of Justice Programs; National Institute of Justice. Retrieved from <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/250171.pdf>.
14. Behr, Von I., Reding, A., Edwards, C., & Gribbon, L. (2013). *Radicalisation in the digital era. The use of the internet in 15 cases of terrorism and extremism*. Cambridge, UK; Brussels, BE: RAND Europe. Retrieved from https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR400/RR453/RAND_RR453.pdf.
15. Schlegel, L. (2018). Online-Radicalisation: Myth or Reality? *Konrad-Adenauer-Stiftung e. V Facts & Findings. Counter-terrorism and Internal Security*, 314. Retrieved

- from https://www.kas.de/c/document_library/get_file?uuid=baca4877-ac6c-4df4-ae77-28b4ba2aafac&groupId=252038.
16. Alava, S. (2018). Internet est-il un espace de radicalisation? *Terminal*, 123. Retrieved from <https://journals.openedition.org/terminal/3347>.
 17. Odağ, Ö., Leiser, A., & Boehnk, K. (2019). Reviewing the Role of the Internet in Radicalization Processes. *Journal for deradicalization*, 21, 261–300. Retrieved from <https://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/289/197>.
 18. Howard, T., Poston, B., & Benning, S. D. (2019). The Neurocognitive Process of Digital Radicalization: A Theoretical Model and Analytical Framework. *Journal for deradicalization*, 19, 122–146. Retrieved from <https://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/217/157>.
 19. Ali, R. B. M., Moss, S. A., Barrelle, K., & Lentini, K. (2017). Initiatives that Counter Violent Radicalization but are Perceived as Suitable by Targeted Communities. *Journal of Police and Criminal Psychology*, 32(1), 43–55.
 20. Doosje, B., Moghaddam, F. M., Kruglanski, A. W., de Wolf, A., Mann, L., Feddes, A. R. (2016). Terrorism, radicalization and de-radicalization. *Current Opinion in Psychology*, 11, 79–84. Retrieved from https://nvvb.nl/media/cms_page_media/694/Terrorism%2C%20radicalization%20and%20de-radicalization.pdf.
 21. Josefsson, T., Nilsson, M., & Borell, K. (2017). Muslims Opposing Violent Radicalism and Extremism: Strategies of Swedish Sufi Communities. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 37(2), 183–195.
 22. Pistone, I., Eriksson, E., Beckman, U., Mattson, C., & Sager, M. (2019). A scoping review of interventions for preventing and countering violent extremism: Current status and implications for future research. *Journal for deradicalization*, 19, 1–84. Retrieved from <https://journals.sfu.ca/jd/index.php/jd/article/view/213/153>.
 23. Freeman, E. A. (1873). Comparative politics: six lectures read before the Royal Institution in January and February, 1873 : with The unity of history : the Rede Lecture read before the University of Cambridge, May 29, 1872. London: Macmillan.
 24. Algan, Y., Beasley, E., Cohen, D., Foucault, M., & Péron, M. (2019). Qui sont les Gilets jaunes et leurs soutiens? *Observatoire du Bien-être du CEPREMAP et CEVIPOF*, 2019–03. Retrieved from <http://www.cepremap.fr/depot/2019/02/2019-03-Who-are-the-Gilets-jaunes-and-their-supporters-1.pdf>.

Киндратец Елена Николаевна, доктор политических наук, профессор,
 профессор кафедры политологии Запорожского национального
 университета, Украина

ОСОБЕННОСТИ ПРОЦЕССА РАДИКАЛИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА

Изучены различные подходы к определению радикализации, ее видов и моделей. Особое внимание уделяется изучению причин радикализации общества. Выяснено,

что радикализация общества возможна в странах с различным политическим режимом. Подчеркиваются важность и необходимость многофакторного подхода к изучению процесса радикализации. Приведены конкретные примеры радикализации, подтверждающие существование причинно-следственных связей в политических процессах.

Ключевые слова: радикализация, процесс радикализации, модели радикализации, причины радикализации, дерадикализация, контррадикализация.

Kindratets Olena Mykolaivna, Doctor of Political Science, Professor, Professor of the Department of Political Science of the Zaporizhzhya National University, Ukraine

FEATURES OF THE PROCESS OF RADICALIZATION OF SOCIETY

Problem setting. *The radicalization of society is possible in countries with different political regimes. Finding out the reasons leading to the processes of radicalization is the first step in developing programs for counter-radicalization and de-radicalization.*

Recent research and publications analysis. *Various approaches to defining radicalization, its types and models have been studied. The understanding of radicalization as a process is noted. Methodological approaches to the modelling of radicalization are considered. Various ideas of scientists about the reasons, nature, characteristics of radicalization are investigated. Attention is drawn to the study of the mechanisms of involvement in the process of radicalization. The importance of the functional and descriptive definition of radicalization, such types of radicalization as the radicalization of thoughts and the radicalization of actions (K. McCauley, S. Moskalenko) is noted. The author agrees to the conclusion of A. P. Schmid about the possibility of radicalization of both non-state actors and state ones. There is a growing interest of scientists in the problem of radicalization in the digital era. It is indicated that the goal of many studies is to develop recommendations for the prevention of radicalization (counter-radicalization) and de-radicalization.*

Paper objective. *Study of the causes of radicalization of society in countries with different political regimes.*

Paper main body. *Possible reasons for the radicalization of society are considered. It is noted that sometimes the assumption of the authorities regarding the real reasons for the radicalization of society can be erroneous. The author notes the difficulty of identifying the causes of radicalization under an authoritarian regime due to the lack of feedback from society and government. The importance of empirical research on the radicalization of society is pointed out. Specific examples of radicalization are given, confirming the existence of cause-and-effect relationships in political processes. The instability in the «semi-free» countries is explained by the incompleteness of the democratization process.*

Conclusions of the research. *It is pointed out that radicalization is a complex process, the nature of which is determined by many factors. Research into the causes of radicalization is essential for de-radicalization and counter-radicalization. Interest in the problem of radicalization of society is growing, since political stability is being violated in both democratic and non-democratic countries. Sometimes radicalization leads to extremism, terrorism. The use of violence either by citizens or by the authorities leads to acute conflicts that are difficult to resolve. Therefore, understanding the causes of radicalization creates conditions for preventing such conflicts.*

Keywords: *radicalization, process of radicalization, models of radicalization, causes of radicalization, deradicalization, counter-radicalization.*

